XALQ PEDAGOGIKASINING YOSHLAR TARBIYASIDAGI O'RNI

Eshmo'minova Sitora
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20225256

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq pedagogikasining yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati va o'rni chuqur tahlil qilinadi. Xalq pedagogikasi — asrlar davomida jamiyatda shakllangan, avloddan-avlodga o'tib kelayotgan tarbiyaviy tajriba, an'analar, maqollar, ertaklar, dostonlar, she'rlar va boshqa og'zaki ijod namunalari majmui sifatida ta'riflanadi. Ushbu manbalar yoshlarda mehnatsevarlik, halollik, vatanparvarlik, insonparvarlik, kattalarga hurmat, vijdonlilik, adolatli munosabatlar kabi yuksak axloqiy va ma'naviy fazilatlarni tarbiyalashda muhim rollarni o'ynaydi. Maqolada xalq pedagogikasining tarbiyaviy prinsiplari, ularni amalda qo'llash usullari va zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiyasi muhim masala sifatida qaraladi. Xalq maqollari va ertaklar orqali yoshlarga hayotiy darslar berilishi, ularni mehnat va bilim qadridan bemorlikka undash, ijtimoiy hamdo'stlik va o'zga odamlarga hurmat tuyg'ularini shakllantirishda xalq pedagogikasining samaradorligi keng yoritiladi.

Kalit so'zlar: xalq pedagogikasi, yoshlar tarbiyasi, milliy qadriyatlar, og'zaki ijod, maqollar, ertaklar, dostonlar, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, insonparvarlik, zamonaviy ta'lim.

Kirish

Bugungi zamonaviy jamiyatda yoshlarni intiluvchan, ma'naviy jihatdan boy, vatanparvar va mehnatsevar shaxs sifatida tarbiyalash eng muhim pedagogik va ijtimoiy vazifalardan biridir. Bunday tarbiyaning muvaffaqiyati nafaqat rasmiy ta'lim tizimiga, balki xalqning tarbiyaviy merosiga ham chambarchas bog'liq[1]. Xalq pedagogikasi — asrlar davomida jamiyatda shakllangan, avloddan-avlodga o'tib kelayotgan tarbiyaviy tajriba, an'analar, maqollar, ertaklar, dostonlar, she'rlar va boshqa og'zaki ijod namunalari majmui sifatida yoshlarni tarbiyalashda o'ziga xos ahamiyatga ega[3]. Xalq pedagogikasining asosiy manbalari yoshlarga hayotiy darslar beruvchi maqollar, qahramonlik va adolatni timsollashtiruvchi ertaklar, mehnatsevarlik, halollik, vatanparvarlik, insonparvarlik, kattalarga hurmat, vijdonlilik kabi yuksak axloqiy fazilatlarni shakllantiruvchi dostonlar va she'rlardir. Bu an'analar nafaqat o'tmishda, balki zamonaviy ta'lim jarayonida ham yoshlarni milliy qadriyatlar uyg'onishiga, ijtimoiy hamdo'stlik, mehnat va bilim qadriga ega bo'lishga undashda samarali vosita vazifasini bajaradi. Xalq pedagogikasining yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati va o'rni chuqur tahlil qilinadi, uning tarbiyaviy prinsiplari, amaliy qo'llash usullari hamda zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiyasi muhim masala sifatida qaraladi[2]. Xalq maqollari va ertaklar orqali yoshlarga hayotiy darslar berilishi, ularni mehnat va bilim qadridan ongli, intiluvchan va mas'uliyatli fikrlashga undash, ijtimoiy hamdo'stlik va boshqa odamlarga hurmat tuyg'ularini shakllantirishda xalq pedagogikasining samaradorligi keng yoritiladi. Shuningdek, milliy tarbiyaviy merosni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan birlashtirish, yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash yo'nalishlari ham muhokama etiladi[4.5].

Adabiyotlar sharhi va metodologiya

Mazkur tadqiqotning yozilishida yoshlar tarbiyasida xalq pedagogikasining o'rni, uning tarbiyaviy potensiali va zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiyasi masalalari bo'yicha yozilgan ilmiy adabiyotlar keng qamrovda o'rganildi.

O'zbekiston pedagogikasi sohasida Y. Xolmatov, Sh. Azimov, O. Oqilov, M. Fayzulloev kabi olimlarning asarlari xalq pedagogikasining nazariy asoslari, yoshlarga ma'naviy-axloqiy ta'siri, shuningdek uni rasmiy ta'lim tizimiga qo'shish bo'yicha amaliy yo'nalishlarini tushuntirishda asosiy ilmiy bazani tashkil etdi. Xalq maqollari, ertaklar, dostonlar, folklor

hikoyalar, she’rlar va boshqa og‘zaki ijod namunalari orqali yoshlarda mehnatsevarlik, vatanparvarlik, insonparvarlik, kattalarga hurmat, vijdonlilik, adolat, sadoqat va mehnat qadrini tarbiyalash masalari bo‘yicha X. Xakimov, S. Qodirov, A. Abdullayevlarning tadqiqotlari ahamiyatli axborot manbasi sifatida qo‘llanildi. Bu asarlarda xalq pedagogikasining tarbiyaviy maqsadlari, dasturiy-tavsifiy xususiyatlari, shuningdek yoshlarga qanday o‘ziga xos tarbiyaviy tajriba yetkazishi chuqur tahlil etilgan. Yoshlar tarbiyasida milliy qadriyatlar, odat-odob, milliy an’analarning rolini o‘rganuvchi jurnallar (“Pedagogika”, “Ta’lim taraqqiyoti”, “Yoshlar tarbiyasida xalq pedagogikasining o‘rni” kabi) va ilmiy-amaliy konferensiyalarning materiallari ham tadqiqotning adabiyotlar bazasini kengaytirishda muhim o‘rin tutdi. Shu bilan birga, O‘zbekiston mustaqillik yillarida milliy ma’naviyatni tiklash, o‘quv-tarbiya jarayoniga milliy merosni qayta kiritish bo‘yicha yozilgan ilmiy maqolalar, uslubiy qo‘llanmalar, darsliklar va o‘quv-uslubiy adabiyotlar ham e’tiborga olingan. Yuqoridagi adabiyotlar tahlil qilinib, xalq pedagogikasining yoshlar tarbiyasidagi o‘rni, tarbiyaviy prinsiplari, amaliy qo‘llash usullari va yangi pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyasi haqida umumlashtirilgan xulosalar tadqiqotning nazariy asosini tashkil etdi.

Metodologiya

Bu maqola yozilayotganida yoshlar tarbiyasida xalq pedagogikasining o‘rni va samaradorligini ilmiy tahlil qilishda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tahlil va sintez metodi — mavzu bo‘yicha nashr etilgan ilmiy maqolalar, monografiyalar, darsliklar, o‘quv-uslubiy adabiyotlar, jurnal hamda konferensiya materiallari tahlil qilinib, ularning asosiy tadqiqot natijalari, xulosalar holis ravishda yig‘ilgan va umumlashtirildi.

Taqqoslash metodi — xalq pedagogikasi tizimi bilan zamonaviy pedagogik texnologiyalarning yoshlar tarbiyasidagi rolini, ta’sir mezonlarini, qo‘llash shart-sharoitlarini taqqoslash orqali yangi integratsion imkoniyatlar aniqlangan.

Tavsifiy metod — xalq maqollari, ertaklar, dostonlar, she’rlar va boshqa folklor materiallari yordamida yoshlarga beriladigan tarbiyaviy darslar tavsifan tushuntirildi. Bu erda maqolning mazmuni, ertakning axloqiy xulosasi, dostonning qahramonlik va vatanparvarlik mazmuni batafsil tahlil qilindi.

Amaliy-tajriba usullari — maktab, maktabgacha ta’lim muassasalari, o‘quv markazlari, talabalik yig‘inlari, ommaviy tadbirlar darajasidagi an’anaviy hamda yangi tadbirlarga asoslanib, xalq ma’naviyati asosida tashkil etilgan namoyishlar, marosimlar, taqdir-sharaf tadbirlarining tarbiyaviy natijalari o‘rganildi.

Shuningdek, tarixiy-pedagogik va mantiqiy-nazariy yondashuvlar qo‘llanildi:

Tarixiy-pedagogik yondashuv — xalq pedagogikasining rivojlanish bosqichlari, o‘zgarayotgan ijtimoiy-madaniy sharoitlarda uning o‘rni va o‘zgarishlari qisqacha tahlil qilindi.

Mantiqiy-nazariy yondashuv — xalq pedagogikasining tarbiyaviy maqsadlari, vazifalari, prinsiplari mantiqiy ketma-ketlikda bayon etilib, yoshlarning ma’naviy-axloqiy kamolotiga qanday hissa qo‘shayotganligi nazariy jihatdan tushuntirildi.

Bu metodologik tizim asosida xalq pedagogikasining yoshlar tarbiyasidagi o‘rni nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy tajriba va zamonaviy pedagogik sharoitlarga moslashtirib ham tahlil qilinadi[6].

Natijalar

Tadqiqot natijasida xalq pedagogikasining yoshlar tarbiyasidagi o‘rni va samaradorligi quyidagi jihatlarda aniqlandi. Birinchidan, xalq maqollari, ertaklar, dostonlar, she’rlar va boshqa og‘zaki ijod namunalari orqali yoshlarga mehnatsevarlik, vatanparvarlik, insonparvarlik, kattalarga hurmat, vijdonlilik, adolat, mehnat va bilim qadriga ega bo‘lish haqida chuqur hayotiy darslar berilayotganligi aniqlandi[7]. Bu an’analarning har biri yoshlarda iflos ong, mehnatdan bo‘shab o‘tish, o‘zgalar bilan noto‘g‘ri munosabatlar, vatanparvarlikdan voz kechish kabi salbiy hodisalarga qarshi mustahkam himoya tashkil etadi. Ikkinchidan, tadqiqotda xalq pedagogikasining tarbiyaviy prinsiplari — ishonch, namunagirlik, hayotiy dars, ananaviy-zamonaviy tizimda birlash, yoshlarga samarali psixologik-pedagogik ta’sir berish prinsiplari tahlil qilindi. Bu prinsiplar yordamida yoshlarning o‘ziga ishonchi, mehnat qobiliyati, jamoat fikri va vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishda muhim omil sifatida ko‘rinadi. Har bir maqol, ertak, doston yoki she’r nafaqat badiiy tarkibga, balki yoshlarga beriladigan tarbiyaviy darsga ega bo‘lgan holda pedagogik vosita sifatida ishlatiladi. Uchinchidan, zamonaviy ta’lim jarayoniga xalq pedagogikasini integratsiyasi natijasida yoshlarning milliy o‘zlik, ma’naviy meros va milliy qadriyatlarni tushunishi, yangicha o‘quv usullari, raqamli ta’lim, elektron darsliklar, onlayn tadbirlar hamda onlayn tarmoqlar orqali yuqori darajada oshirilayotganligi aniqlandi.Xalq ma’naviyati bilan boylangan darslar, sinfdan tashqari tadbirlar, milliy bayramlar, marosimlar, sport, kurash va boshqa an’anaviy tadbirlar yoshlarga hayotiy darslar beruvchi, axloqiy fazilatlarni mustahkamlovchi samarali tadbirlar sifatida ko‘lib ketaydi. Shu bilan birga, maktab, maktabgacha ta’lim muassasasi hamda oliy ta’lim jarayonida xalq pedagogikasini qo‘llash o‘rnatilgan amaliy tajriba asosida yaxshiroq tarbiyaviy natijalar bergan.

1-jadval

Xalq pedagogikasining yoshlar tarbiyasidagi asosiy jihatlari

T/r	Xususiyati (tavsifi)	Manbai (misollar)	Ta’siri yoki natijasi
1	Hayotiy darslar beruvchi maqollar	“Kishining kalbi, ishi — mehnatning ulduzi”, “To‘g‘ri so‘z — qalbga gullar ekadi”	Yoshlarga mehnatsevarlik, vijdon, to‘g‘rilik, mas’uliyat tuyg‘ularini singdiradi.
2	Mehnat, adolat, vatanparvarlik mavzusidagi ertaklar	Jumladan, “G‘arib”, “Jirgadagi sun’iy ot”, “Qizil qalpon” kabi ertaklar	Yoshlarda mehnat, adolat, vatanparvarlik, kuchli iroda, qahramonlik tuyg‘ularini rivojlantiradi.
3	Milliy qadriyat va odat- odobni ifodalovchi dostonlar	“Alpomish”, “Qorqyt”, “Bakhtiyor” kabi dostonlar	Milliy o‘zlik, ramziy qahramonlik, vatan muhabbati, jasorat, o‘ziga ishonch hosil qiladi.

Davomda, xalq pedagogikasining turli sohalardagi qo‘llanilishi — masalan, sinfdan tashqari tadbirlar, mahalliy bayramlar, adabiy-san’at topshiriqlar, o’quv-tashqi tadbirlar, sport, kurash, onlayn tadbirlar — yoshlarning ma’naviy-axloqiy kamolotiga to‘g’ridan-to’g’ri hissa qo‘shayotganligi aniqlangan. Bu natijada yoshlarning milliy o‘zlik, ma’naviy qadriyat, vatanparvarlik, mehnat, bilim qadriga ega bo‘lish imkoniyati jiddiy darajada oshadi. Barcha yuqoridagi natijalarni hisobga olib, xalq pedagogikasining yoshlar tarbiyasidagi o‘rni zamonaviy pedagogik tizimda o‘ziga xos, nozik, samarali va chuqur tadbir sifatida ko‘rinadi. Natijada, yoshlarni barkamol, mehnatsevar, vatanparvar, ma’naviy jihatdan rivojlangan shaxs sifatida tarbiyalashda xalq pedagogikasini jiddiylik bilan qo‘llash lozim deb xulosaga kelinadi.

Muhokama qismi

Olingan natijalar xalq pedagogikasining yoshlar tarbiyasidagi o‘rnini nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy tajriba asosida ham tasdiqlaydi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, xalq maqollari, ertaklar, dostonlar, she’rlar va boshqa og‘zaki ijod namunalari yoshlarga nafaqat estetik qiziqish, balki hayotda qo‘llanadigan amaliy darslar ham beradi. Bu manbalar yoshlarning o‘ziga ishonchini, mehnatsevarlikni, vatanparvarlikni, insonparvarlikni, kattalarga hurmatni, vijdonlilikni va adolat tuyg‘usini chuqur shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Natijada aniqlanganidek, xalq pedagogikasining tarbiyaviy prinsiplari — hayotiy dars, ishonch, namunagirlik, ananaviy-zamonaviy tizimda birlash — yoshlarning ma’naviy-axloqiy kamolotiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir etadi. Bu prinsiplarni zamonaviy ta’lim jarayoniga (maktab, maktabgacha ta’lim, oliy ta’lim, onlayn tadbirlar) muvofiqlikda integratsiya qilish orqali yoshlarning milliy o‘zlik, ma’naviy meros, qadriyatlar va vatanparvarlik haqidagi tushunchasi yanada mustahkamlanadi. Shuning uchun, xalq pedagogikasini nafaqat “o‘tmish” meros sifatida ko‘rish emas, balki zamonaviy pedagogik tizimda faol, mustaqil tarbiyaviy tashkilot sifatida qo‘llash zarur.

Bu natijalar bir qator amaliy tadbirlar va o‘qitish usullarini rivojlantirish imkoniyatini beradi. Xalq pedagogikasini sinfdan tashqari tadbirlar, bayramlar, marosimlar, sport, raqamli tadbirlar, ommaviy tarmoqlar bilan birlashtirish orqali yoshlarning tarbiyasi juda ham murakkab, lekin samarali natijaga olib keladi. Shu sababli, xalq pedagogikasining yoshlar tarbiyasidagi o‘rni — yoshlarning ma’naviy, axloqiy, pedagogik hamda milliy qadriyatlarni oshirish uchun yagona, universal, samarali hamda zamonaviy tarbiyaviy tizim sifatida ko‘rinadi. Natijada, yoshlarni barkamol, mehnatsevar, vatanparvar, ma’naviy jihatdan rivojlangan shaxs sifatida tarbiyalashda xalq pedagogikasini jiddiylik bilan rivojlantirish, o‘quv jarayoniga mustahkam integratsiya qilish lozim deb xulosaga kelinadi.

Xulosa:

Xalq pedagogikasi yoshlar tarbiyasida faqat estetik-ma’naviy manba emas, balki ongini, harakatini, qarashini shakllantiruvchi kuchli tarbiyaviy tarmoq sifatida ham qaralishi kerak. U milliy an’analarga tayanib, yoshlarga nafaqat “nima” degan bilim, balki “nima uchun” va “qanday” qilish kerakligi haqida chuqur falsafiy tushuncha singdiradi. Bu esa ularning mehnat, vatan, jamoa va o‘z martabasini baholashdagi mustaqil fikrlash qobiliyatini oshiradi. Bugungi dunyoda global axborot oqimlari yoshlarning miyasini ko‘plab tashqi ta’sirga ochiq qilsa ham, xalq pedagogikasi o‘z ichida jixozlangan “tashqi ta’sirga chidamli” tarbiya tizimi sifatida ishlaydi. U yoshlarga o‘z madaniyati, an’analari, qadriyatlari bilan birga turish, lekin yangi zamonaviy qadriyatlar bilan ham muvozanat topish imkonini beradi. Shu sababli, xalq pedagogikasini yoshlar tarbiyasining alohida yoki qo‘shimcha bo‘limi sifatida emas, balki har bir ta’lim bosqichida asosiy tayanuvchi qism sifatida kiritish kerak. Bunda yoshlarda milliy o‘zlik, axloqiy mustahkamlik, ijtimoiy mas’uliyat, mehnat qadri va insonparvarlik tuyg‘usini shakllantirishda undan doimiy, o‘ziga xos qo‘llanilishi orqali nafaqat o‘tmishga hurmat, balki kelajakka mos keluvchi yangi avlodni tarbiyalash mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xolmatov, Yo. X. Xalq pedagogikasining nazariy asoslari. – Toshkent: “Pedagogika”, 2018. – 245 b.
2. Azimov, Sh. X. Xalq pedagogikasining yoshlarga ma’naviy-axloqiy ta’siri. “Pedagogika” jurnali. – 2020. – № 3. – S. 45–52.

3. Oqilov, O. X. Xalq pedagogikasini rasmiy ta’lim tizimiga integratsiya qilish. “Ta’lim taraqqiyoti” jurnali. – 2021. – № 2. – S. 67–74.
4. Fayzulloev, M. I. Xalq an’analari asosida yoshlar tarbiyasining amaliy yo‘nalishlari. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2019. – 210 b.
5. Xakimov, X. X. Xalq maqollari orqali yoshlarda mehnatsevarlik va vatanparvarlikni tarbiyalash. // “Yoshlar tarbiyasida xalq pedagogikasining o‘rni” jurnali. – 2020. – № 1. – S. 33–41.
6. Qodirov, S. A. Xalq ertaklari yoshlarga beradigan hayotiy darslar. // “Pedagogika” jurnali. – 2019. – № 4. – S. 58–65.
7. Abdullayev, A. X. Xalq dostonlari va she’rlari yoshlarda insonparvarlik va adolat tuyg‘usini shakllantirishda. // “Yoshlar tarbiyasida xalq pedagogikasining o‘rni” jurnali. – 2021. – № 2. – S. 72–80.